

A könyv jegyzetanyaga és bibliográfiája átlagon felüli gazdagságú. A meditációra vonatkozó soknyelvű könyvészet is bizonyítja, hogy a magyar kutató számára mily nagy segítséget jelent, ha az eszményi munkafeltételeket biztosító wolfenbütteli Herzog August Bibliothek-ben dolgozhat, ahol

igen korszerű apparátus segíti a kutatást, főként a nemzetközi szakirodalom áttekintését könnyítve meg ezzel. Külön is említendő értéke a kötetnek az a 28 kép, amely a szöveget illusztrálja, s jelentősen elősegíti a meditációk eszmei hátterének megértését.

Bitskey István

CSETRI LAJOS: EGYSÉG VAGY KÜLÖNBÖZŐSÉG?

Nyelv- és irodalomszemlélet a magyar irodalmi nyelvújítás korszakában. Bp. 1990. Akadémiai K. 373 l. (Irodalomtudomány és kritika)

Fenyő István, Németh G. Béla és Tarnai Andor kötetei után a magyar irodalmi gondolkodás, az irodalomszemlélet történetének újabb fejezetét látja pontosabban, igazabban az olvasó. Csetri Lajos könyve több évtizedes fáradságtalan, több fázisra osztódó, önmaga szüntelen korrigálásával gazdag kutatómunkának, értelmezési kísérletnek rendkívül becses dokumentuma. Nem túlzás, ha Szauder József és Bíró Ferenc monográfiái óta a magyar (késő-)felvilágosodás irodalmi tendenciáinak leginkább meggondolkodtató, legtöbb új szempontot hozó rajzának értékeljük. A következetes vonalvezetés éppen úgy erénye, mint az európai irodalmi kitekintés; a bár oly jelentéktelennek tetsző, de egy adott összefüggésben fontossághoz jutó tény feltárása éppen úgy módszerei közé tartozik, mint az elődök, kortársak nézeteivel való szüntelen szembesülés; ha szükségesnek mutatkozik, tapintatos helyesbítés, az új hangsúlyok határozott kijelölése. Csetri etikusi tudósi magatartása vitastílusában példamutató, mindazokat a „perzekutor-esztétiká”-nak bélyegzett kritikusi („kéregkritikai”) jellemzőket tagadja, amelyek olykor még egy Kazinczynak, Kölcseynek és Bajzának kritikusi hitelét is csorbítják. S teszi ezt szüntelen egyezésben és szüntelen ellenkezésben egykori „kazinczyánus” (?) önmagával, mintegy a szövegértelmezés, a „szoros olvasás” nyomán megvilágosodó olvasó gondolati teljesítményének histórikumát is fölvázolja.

Csetri Lajos — teljes joggal — Toldy Ferencel és Kölcseynek a „borzasztólag szép” Kazinczy-pályát méltató beszédével eredezteti a magyar irodalomtudomány ka-

zinczyánus hajlandóságát, Váczy, Czeizel János, Horváth János, majd Szauder József idevonatkozó írásait patikamérlegre téve, s az ellentábor túlzásait, például Németh Lászlónak nem *A tekintélyes ifjú* című, bizonyos tekintetben önarcképjellegű tanulmányát, hanem mindenekelőtt Berzsenyi-monográfiáját, a *Kisebbségben* író- és magyarságtipológiáját idézve, vitatva. Kazinczyánusnak minősíti ama irodalomtudományi hagyományt, amely Kazinczy ortológus-neológus osztályozását elfogadva, Kazinczy ellenfeleit a maradiságban, a feudális osztálytudat provincializmusában marasztalta el, és a nyelvújítás kimenetelében a Kazinczy-elvek győzedelmét láttatta. Továbbá Kazinczyhoz mérte, és hozzá képest minősítette a korszak irodalmát, nem vetve elég súlyt arra a kétségtelen tényre, hogy Kazinczy — mi tagadás — elfogult kritikus, olykor a merev klasszicizmus értékrendszerétől vezetett értékelő volt, akit sorra hagytak el hívei, és aki szinte rákényszerült arra, hogy békét és kiegyenlítést hozzon nevezetes szintetizáló értekezésével.

A lelkiismeretfurdalás okozta büntudat azonban talán mégsem elég magyarázat a közeletbe éppen kilépett Kölcsey és a saját romantikájából is hátráló Toldy „kazinczyánizmus”-ára, s a népnemzeti irány megsabta XIX. századi magyar irodalomtudomány, majd a pozitívizmus kazinczyánus gesztusai is minden bizonnyal többek egy tekintélyelvű, normatív szabályozott irodalomszemlélet önmagát igazoló módszerénél. Mint ahogy Szauder Józsefnek tanulmányai ugyan a hagyományos nézeteiket fejlesztik (sok adattal, újszerűen) tovább, de semmiképpen sem róhatók szám-

lájára, hogy egy eleve elfogult, preconcep-
cióktól terhelt irodalomtudományi tradíció
korszerűsítései lennének. Sőt, Csetri Lajos-
nak például az *Irodalom és felvilágosodás* cí-
mű kötetben közölt (a szerzővel ellentétben
még ma is majdnem minden vonatkozás-
ban helytálló)nak, de legalább is rendkívül
tanulmányosnak érzett) tanulmánya is legfel-
jebb oly mértékben „kazinczyánus”, hogy
kétségen kívülnek hiszi Kazinczy és a Ka-
zinczy-típusú nyelvújítás érdemeit, talán
még feltétlen szükségességét is. E vélekedé-
sében támogatta az a mű, nevezetesen H.
Beckeré, amely a cseh és a magyar nyelv-
újítás párhuzamait szemléletesen demonst-
rálta, s utólag igazolta Richard Pražák
több — kiváló — tanulmánya, amely vi-
szont a kelet-közép-európai nyelvújítások
karakterizálásának feladatára vállalkozott.
Annyit feltétlenül el kell fogadnunk Csetri
Lajos (ön)kritikájából, hogy nem Kazinczy
szemszögéből kell felmérnünk a nyelvújítás,
az irodalmi nyelvi megújulás korszakának
irányait, s még csak nem is az új orto-
lógia XIX. század végi minősítéseit kell
alapul vennünk, hanem a Kazinczy-levele-
zést *egyik* forrásként újraolvasva, végig kell
mennünk a korszak *valamennyi* idevonatko-
zó alkotásán. Ebbe az irányba tett fontos
lépést Éder Zoltán, s erre vállalkozott lé-
nyegében Csetri Lajos. Eredményei úgy
szemlélhetők a leginkább, hogy körvona-
lazta, miként nem Kazinczy volt neológus,
hanem szinte mindenki a maga módján ne-
ológus volt; nem Kazinczy képviselte a leg-
korszerűbbnek minősíthető esztétikai, iro-
dalmi nyelvre vonatkozó álláspontot, ha-
nem sok tekintetben a magát tudatlannak
álcázó Berzsenyi is megelőzte; nem feltétle-
nül haladás és provincializmus harcaként
kell látnunk Kazinczy küzdelmeit Debre-
cennel, író társaival, később tanítványaival,
hanem kétféle, többnyire egy irányba tartó,
máskor különféle tájékozódások, egyoldalú-
ságok összecsapásait vehetjük szemügyre.

Csetri Lajos általában meggyőző igazá-
ról, Kazinczy-levél elemzése, Kazinczy-kri-
tika magyarázatai helyenként bravúrosak,
mindig szellemesek, s ami még több, a né-
met irodalmi nyelvi harc részleteinek ala-
pos ismeretéről tanúskodnak (még Thiene-
mann Tivadarnak a maga korában igen jó
és friss szemléletű művét is messze megha-
ladó módon). Ugyanakkor a könyv kézira-
tos változatához képest is finomult Csetri

Lajos ítélete, némileg tompítva Kazinczy
gyarló vonásainak (hiúságának) bírálatát,
és irányzat-minősítést is módosította. A
„preromantikusk” hullámok helyett már ro-
mantikusakat olvashatunk, s ez egyfelől
leszámolás a maga idejében szellemesnek
ható (Van Tieghem és Szerb Antal által
favorizált) terminussal, másfelől a felvilá-
gosodás korszerűbb értelmezése felé mu-
tat. Ugyanis az érzékenység nem ellentéte
a racionalista ihletésű ész-elvnek, s így a
felvilágosodás stílusai nem aszerint osztá-
lyozandók és értékelendők, milyen mérték-
ben találhatók meg bennük a romantikát
előlegező valamely jelenség. (Attól, hogy
Vörösmarty Kazinczy egyik fordításában is
rátalálhatott a Csongor névre, még nem
lesz a romantika előkészítője Széphalom
mestere — mondhatjuk némi iróniával.)

Az azonban változatlanul rejtély, hogy
miért süllyedhetett a magyar irodalomtu-
domány a kazinczyánizmus bocsánatos bü-
nébe; mi nyugózhatta másfél század is-
koláit, értekezőit, irodalmárait, hogy túl-
nyomó többségükben munkásságukkal Ka-
zinczy igaza mellett szavazzanak. Tegyük
hozzá, hogy Erdélyi János széphalmi ütle-
írásától Petőfi Sándor nagyhatású verséig,
Adytól Radnótiig, Babbitól Juhász Gy-
uláig költőink szintén hódoltak Kazinczy
szellemének, Petőfi „hiperbolákkal” teljes
versében szentként, Atlaszként jelenik meg
a nemzet-halálatalanság sújtotta költő, aki
egymaga (!) tartotta fél századon át vál-
lán a magyar nyelv ügyét. A magam ré-
széről egyetlen érvet tudok felhozni: s ez
Kazinczy életpályájában található, pontos-
sabban szólva a 2387 napi fogságban. Igen,
de Szentjóni Szabó a börtönben halt meg,
Verseghy egy évvel többet ült; csakhogy
Kazinczy képes volt arra, hogy tárgya-
sítsa, egy visszafogottságában, epikus hi-
telében szenvedélymentes napló oldalaira
rajzolja rá életének 1794 tele és 1802 közé
eső szakaszát. Valaminő csöndes, kevéssé
látványos, tényszerű fejlődésregény bonta-
kozik ki, egy írói (igen, művészi, Winckel-
mann olvasásától felragyogó) magatartás
bontakozik ki a *Fogságom naplójában*. S
ha létezik, mert létezik, immanens poétika,
akkor a dokumentumregénynek is beillő al-
kotásba bele van rejtve az a Winckelmann
megráztolta magatartás, amelynek az *edle*
Einfalt és a *stille Grösse* a jellemzője (vagy
Goethét idézve: „Von der Gewalt, die al-

le Wesen bindet, befreit der Mensch sich, der sich überwindet"). Ennek a tartásnak hiányát róttá föl Kazinczy a magyar Coignard abbénak, Versegheynek, és lehetséges, hogy a hedonista pap látványos kompromisszumainak ellenzése is vezette kritikájában. Nemcsak a németül publikált recenzióban, hanem olyan megjegyzésben is, amely szerint a poétának a fentebb szépről kell énekelnie, nem pedig Örszikk körül forognia. Ehhez egyetlen apró megjegyzésem volna. Kazinczynek több németül megjelentetett művét Rummy Károly György lektorálta nyelvileg, s a jövőben utána kell mennünk annak, hogy egy-egy jelző vagy fordulat mennyiben hív fordítás, mennyiben Rummy módosításának következménye (Kazinczy Berzeviczy-ismertetését alaposan átformálta Rummy!) A *Fogságom naplójáról* viszont már Petőfi is tudhatott — Kazinczy Gábor révén.

Kazinczy irodalomszemléletével kapcsolatban Csetri Lajos számos újszerű megállapítást tesz, s ismét azt hangsúlyozzuk, hogy nála hitelesebben eddig aligha szóltak kedves poétánk esztétikai felfogásáról, poétikájáról, verstani nézeteiről. Talán egy kicsit módosítana az összképen, ha Kazinczy képzőművészeti gondolkodását is bevonta volna a problémakörbe; ebben a tárgykörben Csátskai Endre és Szauder József, valamint magam is a vitát mindenesetre megérdemlő dolgozatokat tettünk közzé. Ugyanis Kazinczy képzőművészeti tájékozódásában kiegyensúlyozódik az „iskolás” és a „korszerű” elem, félreérthetetlen gesztusai a neoklasszicizmus (Canova, Ferenczy István) iránt epigrammáinak szellemét is dézlik, ám szakítása a németalföldi művészet csodálatával és csodálóival kapcsolatos a finomkodó-kellemkedő stílusba átírt *Eszelével* és germanizáló-grecizáló nyelvhasználatával eluralkodásával. Emellett figyelemre méltó Kazinczy világirodalmi kitekintése, még akkor is, ha Kölcsey megjegyzése elfogadható: a széphalmi poéta tolmácsolásában jórészt egyszerű lett megannyi világirodalmi jelenség. Csetri finom megállapításai Kazinczy nézeteinek hol Moeschukátságig visszanyúló eredetéről, hol (megéppen) modern tájékozódásáról (valószínűleg ő írta le először a magyar irodalomban, még ha kérdés formájában is, Novalis levét) jelzik, hol vannak Kazinczy befodóképességének határai. Teljesen igaz a

van abban, hogy Kisfaludy Sándorral való vitájában nem az európaiság és a provincializmus, nemesi önelégültség csapott össze, viszont abban az utókor igazolta Kazinczyt, hogy a két Himfy-kötet egésze fásasztó, egyhangú, a sok részletszépesség ellenére s a kimódolt kötetkompozíció tényét sem tagadva túlméretezett. S az sem akármilyen érdem, hogy Kazinczy és nyomában Kölcsey a szerb népköltészetben világirodalmi tényként látott. Nemcsak Goethe, hanem a folklórban elfogadható tekintély, Jacob Grimm, illetve a költészetben (találomra tallózva a nevek között) Mérimée, Puskin és Mickiewicz lesz rajongója a maguk művészetére javára félreértelmezett szerb népi poézisnak. S hogy Kazinczy (és egy ideig) Kölcsey — Zrínyit kivéve — lebecsülte a magyar költői múltat, ezzel egyrészt szembenáll Kölcsey és Kazinczy alapos irodalmi múltismerete (Kölcseyé a Lugossy kódexről, Kazinczynek Csetri által is emlegetett kiadása, illetve előszava Rummy *Monumenta Hungaricájához*), másrészt megfontolandó, hogy Goethe a német népet is egy ízben *daltalannak* minősítette a sokrétűen megismert szláv (szerb és szlovák) dalkincset értékelve. S itt egy keveset emlegetett mozzanatra szeretnék rámutatni. Arra, amit Csetri Lajos is hangsúllyal említ: Kazinczy nem volt ellensége a nép- és népies költészetnek. Csokonainál is a műnépdal felé mutató jelenségeket értékelte. Ehhez hozzátenném, hogy maga is jegyzett föl magyar és szlovák (!) népdalt, Pálóczi Horváthot pedig egyenesen buzdította a gyűjtésre. Igaza van Csetri Lajosnak, hogy az iskolás poétikák hagyománya a genera dicendi olykor merev (Kölcsey kritikáiban egyenesen látványosan doktriner) érvényesítése. De műfaj és tónus egymáshoz illesztésének problémáival még Goethe is vívódott, Eckermannnal folytatott egyik beszélgetésében *Napló* című versének versformája és tárgya közötti összefüggésről szólt. S ez rokon (ha távoli rokon) Kazinczy egyik levélbeli megjegyzésével, amely Goethe római elégiájának disztichonjában megengedhetőnek tartja a szerelem misztériuma pittoreszk részleteinek kiéneklését, míg a „szerelem árbocfájá”-nak emlegetése Kisfaludy Sándor Himfy-strófájában megrovandónak minősül.

Más kérdést vet föl Kazinczy kedvelt műfajai közül a poétai episztola. Ami Ka-

zinczy számára oly fontos volt, hogy — mint erre Csetri Lajos rámutat — még Kölcsey Ferenc Berzsenyiről szerzett recenziójával kapcsolatban is szóvá tette az idevonatkozó elmarasztalást, az a romantikus nemzedék szemléletében már nem bizonyult értékeknek. Valóban, a francia (meg az orosz és a lengyel) klasszicizmus divatos-didaktikus műfaja Kazinczynál (és Berzsenyinél, majd Ungvárnémeti Tóth Lászlónál) erősen megkésett jelenségnek tetszene, ha egyrészt a Kazinczy és Berzsenyi kialakította (bár Horatiusra támaszkodó) változat nem képviselne valódi költői értéket, másrészt, ha az 1840-es esztendőknben nem kisebb jelentőségű poéta kölcsönözne számára új tartalmat, variabilitását igazolva, mint Petőfi Sándor (A XIX. század második felében Eminescu a költői levél didaksziasát későromantikus látomással dúsítja föl, majd Ady Endre, igaz, csak „levél-félét” küldve Móricz Zsigmondnak, visszatér a páros rímű tizenkettesekhez). Így, ami korszerűtlennek hat az 1810-es években a saját romantikája építéséért küzdő Kölcseynek, az időmértékes és szótagszámláló versben egyaránt kiváló lehetőséget biztosít Petőfinak (természetesen jambusokban is) egy műfaj újjáélesztésére, korszerűsítésére. Ezzel egyben a „korszerűség” fogalmának relativitására is szeretnék utalni. Csetri Lajos szívesen él ezzel a terminussal. Szemét a kortárs európai jelenségekre veti (joggal), és Kazinczy, Kölcsey, Kisfaludy Sándor, Szemere Pál, Berzsenyi és mások elméleti teljesítményeit a XIX. század európai (neo)klasszicista és romantikus tendenciáival veti egybe. Itt csupán azt említem meg, hogy a magyarra több tekintetben összehasonlítható irodalmakban (például az oroszban és olykor a lengyelben is) Goethe és Schiller nem egyszer romantikusként jelenik meg (ilyen nézeti Coleridge-nak is vannak). A közvetítő Mme de Staël, aki a német irodalom egészéről sugallt ilyenfajta képet az oroszoknak és általában a lengyeleknek. Hogy Kazinczy a mesternek tekintett Goethétől a pindarizálóként felfogott szabad verseket fordította (*Prometheus, Ganymed*), abban a mitológiai téma mellett a Göttingából érkező és Rummy Károly György meg mások révén Kazinczyhoz közvetlenül elérő antikvitás-értelmezés is szerepet játszott, amely a Sturm und Drang-korszak lázadó attitűdjére nem tekintve a himnikus óda egy

változatát láttatta Goethe szelet vető és vihart arató kísérletében.

Korszerűség és iskolás felfogás nehezen választható szét például a végzetdráma megítélésében. A német földről elindult, Ausztriában is jelentkező, majd a magyar irodalomban elsősorban fordításokkal és néhány „eredeti” alkotással „névjegyét” leadó drámatípus magyar népszerűsítéséhez Döbrentei Gábor *Vétek' súlya* fordításával hozzájárult. Döbrentei a rá jellemző jó érzékkel figyelt föl Müllner végzetdrámájára, mint a német nyelvterület divatos (korszerű?) jelenségére. Kazinczy hallgatása a műfaj ellenzését jelenti, mivel sem az általa becsült Schiller *Messzinai arájának*, sem az antikok fátumfelfogásának nem felel meg az a sorsértelmezés, amely Müllner (és mások, pl. Grillparzer) színművéből kiolvasható. Kazinczy egy régebbi, minden bizonnyal klasszicista-antikizáló nézetrendszer jegyében idegenkedik, viszont Kölcsey és még inkább Vörösnarty majd Shakespeare-t szegezi szembe a végzettragédiával. Természetesen nem arról van szó, hogy Kazinczy megsejtette a magyar (és az európai) drámafelfogások holnapját, pusztán arról, hogy esetleg még egy iskolásabb felfogás alapjáról történő elutasítás is válhat „korszerű”-vé egy-két generáció múltán egy újabb esztétika fényében. Viszont Csetri Lajosnak tökéletesen igaza van abban, hogy igazságot szolgáltat Döbrentei Gábornak, akire jó ideig a *Bánk bán*nal kapcsolatos értetlenség, illetve a Kazinczyval történt szakítás vetett árnyat. A monográfia Döbrentei-fejezete szemléletesen mutatja be Döbrentei kompilációinak tartalmát, a jövőt ígérő elemeit, joggal kételkedik a részben Kazinczy, részben Bajzáék festette Döbrentei-kép 100% -os igazságában, és a Döbrentei — Kölcsey viszonyról még Szauder után is van mondanivalója. Különösen figyelemre méltó az a pontosság, amellyel kijelöli Kazinczy és Döbrentei nyelvújítási elképzeléseinek határait: „a nyelv megújítását, az egyes konkrét nyelvújítási aktusokat nála csak a zseni ihlettevékenységében megszülető organikus műalkotásban megvalósuló gondolat-szó egység igazolhatja, s ez is csak az objektív nyelvi szellem történetileg bontakozó törvényszerűségeinek szemmel tartásával és követésével; nem a múltól független nyelvi stilisztika egyetememesnek tekintett humanista mediációs rendszerben

megvalósult ideálján alapján, s nem a nemzeti nyelv törvényszerűségeit sértően.”

Azért idéztem kicsit hosszabban Csetri Lajost, hogy némileg zsúfoltnak, ám a gondolatgazdagságtól tömöttek minősíthető stílusát, előadásának természetét érzékeltessem. Az idézetben nemcsak Döbrentei értékei a szerző, hanem visszautal arra is, amit már egyszer, korábban, Kazinczyval kapcsolatban, elmondott. Így válik világossá, mi az, amiben Döbrentei más, ezzel a szinte „szimultán” előadással könnyíti meg Csetri Lajos az olvasónak összehasonlítása igazságtartalmának ellenőrzését. S egyben igazolja, miért kellett szükségszerűen az utaknak elválniok, a személyes hiúságnak és megbántottságnak — mondjuk így, némi túlzással — „világnézeti” alapjuk volt.

További, igen rokonszenves vonása a tudós Csetrinek, hogy amit az elődök, a pályatársak egyszer úgy irtak meg, hogy azzal szinte maradéktalanul egyetért, nem ismétli meg, hanem lábjegyzetben megadva a bibliográfiai adatokat, a pályatárs tanulmányához utasítja az olvasót. Pápay Sámuel esetében Margócsy István értékelését ajánlja, Kazinczy dramaturgiai felfogását illetőleg Solt Andor monográfiáját. Solt Andornak kiváló monográfiája valóban kijelölte a magyar dramaturgiai gondolkodás jellemző sajátosságait, és forrásfeltárásai is szinte kivétel nélkül helytállóak. Kiegészítésképpen azt hadd mondjam el, hogy Kerényi Ferenc monográfiájában (*A régi magyar színpadon*), valamint több tanulmányában, adatközlésében módosította az összképet, elsősorban a színházi üzem, azaz a gyakorlat és a közönségpszichológia felől tekintve a színházi gondolkodást, másodsorban a „színháti-típus” fogalmát tette használhatóvá azáltal, hogy egy adott korszak színházi műsorát rétegezte. Ennek következménye jelenik meg a Színháztörténeti kézikönyv első kötetében főleg Kerényi Ferenc és Bécsy Tamás fejezeteiben. Mint-hogy ez a mű akkor készült, amikor Csetri Lajos monográfiája már a nyomdában volt, így ennek eredményeit aligha lenne jogos számon kérnem. S igazán nem filológusi hiúság vezet, amikor halkan megemlítem, hogy a *Színháztudományi Szemle* című folyóiratban két tanulmányt tettem közzé Kazinczy Ferenc színházi-dramaturgiai nézeteiről és gyakorlatáról, az egyik egy elfelejtett Kazinczy-vígjáték (valójában át-

dolgozás ürügyén a Kazinczy — Kisfaludy Károly viszonyt igyekezett újragondolni. Igaz, ez túlmeleg Csetri Lajos monográfiájának időhatárain.

S ha már a dramaturgiai gondolkodást említettem, volna még egy apró megjegyzésem. Horváth János *feltételezi*, miszerint Kőlcsey Ferenc bírálta volna, helytelenítette volna Katona József dramaturgiai tanulmányának egy, a gondolkodói magatartásra utaló kitételét (nem vette volna észre annak öniróniáját). Legfőbb érve, hogy Jeruzsálemi András korának (mint a tudatlanság korának) emlegetése a *Bánk bán* ismeretére vall, s így a megjegyzés és ez az utalás együtt Kőlcsey véleményét adná a *Bánk bán* szerzőjéről. Csetri Lajos egy apró fokkal határozottabban fogalmaz, mint Horváth János. A magam részéről a feltételezést jogosnak tartom, de kevésnek a bizonyítékot arra vonatkozólag, hogy Kőlcsey ismerte volna a *Bánk bán* (s főleg hogy elítélte volna). Meglehet, hogy a kezébe került a *Tudományos Gyűjteménynek* az a kötete, amelyben Katona értekezése megjelent. Abban több minden volt, amivel egyet érthetett. Ehelyett egyetlen — önirónikus — passzusra reagált volna az „ügy” súlyához képest túlságos erőteljességgel? És önmagában mit bizonyít a II. Andrára utaló kitétel? Ez igazolná a *Bánk bán* elolvasását? Nem érzem, hogy vissza kellene vonnom kijelentésemet, miszerint nincsen kétségbevonhatatlan bizonyíték arra, hogy Kőlcsey olvasta volna Katona József remekét...

A Döbrentei-fejezet mellett még két részt emelnék ki, mint a távlatosságot biztosító „szoros olvasás” dokumentumát. Az egyik Szemere Pálnak, a XIX. század első fele magyar irodalmi gondolkodása kétségtelenül legexcentrikusabb „irodalmára”-nak Kőlcseyvel vitatkozó írásáról készített elemzése, a másik Berzsenyi antirecenziójának bemutatása. Szemere műveltségének, romantikába hajló nézeteinek természetét azóta látjuk világosabban, amióta Szauder József (ez az eddig inkább szóban, tanítványi emlékezesekben méltatott, pártatlanul invenciózus irodalomtörténész) a magyar romantika kezdeteit kezdte feltárni. Csetri Lajos tovább halad a Szauder történeumon, s jogosan emeli ki Szemere *Tudósításának* hatását Kőlcseyre; nem túloz, amikor Kőlcsey nemzetibe hajló pályafor-

dulatát is Szemerével hozza összefüggésbe, nevezetesen az 1817-es bírálatok és a *Nemzeti hagyományok* között létező szemléleti különbségekről szólva. A konklúzió is elfogadható: „... Szemere *Tudósításában* először jelentkezik magyar nyelven a herderi historicizmus és a korai német romantika nemzedékeinek történeti-tipológiai poétikáján nevelt történeti poétikai és történeti metrikai gondolkodás...” Szemere Pál Berzsenyi „műveinek értékelésében hasznosította” (ezúttal vitathatatlanul) korszerű érvrendszerét, és ezáltal a Kazinczyétól és a Kölcseyétől eltérő kritikusai (beleértve) attitűdre is szép példát szolgáltatott.

Hogy Csetri Lajos Berzsenyi életművének jelen pillanatban legjobb szakértője, ezt kandidátusi disszertációjával, továbbá *Nem sokaság, hanem lélek* című monográfiájával és több tanulmányával, recenziójával kétségtelenné tette. Ennek a könyvének Berzsenyi-fejezete előző kutatásait összegzi, s az új elsősorban benne az, miképpen illeszti bele Berzsenyi esztétikai elképzeléseit a magyar irodalomszemlélet históriumába. Ezen belül körvonalazza Berzsenyi történelemszemléletének néhány sajátosságát, leválasztva az ódaköltőt a bornírt nemesi önelégültség életérzéséről, ideológiájáról, közelebb hozva az államnacionalizmus ideájához. Társadalomeszményének példája az 1809-es, Kazinczyhoz küldött poétai episztolában található meg, itt finoman és helyesen korigálja az én korábbi, egyoldalú magyarázatomat. Ez azonban csak a kiindulópont, amelytől távolodva kerül sor a Kazinczyhoz egyre ambivalensebbé váló viszony értelmezésére (a leveleken keresztül), majd az *Antirecenziók* értékelésére,

illetve más Berzsenyi-tanulmányok (*A versformákról*) „szoros olvasás”-ára. Csetri Lajos — mint könyvében végig — ezúttal is kiegyensúlyozott állásponton tesz tanúbizonyságot, nem hallgatja el, hogy Berzsenyi olykor „kazinczyánus”, máskor a neoklasszicizmusnak a romantikával érintkező terépre tér; ám Vörösmarty műveire való viszonya mutatja, meddig jutott-juthatott el.

A rövid zárszó főhajtás Szaunder József előtt; az egység és különbözőség fogalmainak az adott korban játszott szerepét vizsgálva. Itt írja le Csetri Lajos, hogy bár vitázik a Kazinczy szereplésének egyoldalú értékelését képviselő személyekkel, nézetekkel, mégis Kazinczyról esik a legtöbbet szó. Az érte való lelkesedés, majd a vele való szakítás fejlődésütemében kristályosodnak ki a kazinczyánus és anti-kazinczyánus elképzelések, az ő szüntelenül lelkesedő-megsértődő-ösztönző szerepét lehet az eddigieknél józannabban látni, másképpen értékelni, csak éppen jelentőségét nem lehet alábecsülni; „a kor irodalmi színvonalát hatalmasan megemelő, de az európai korszerűség igényeinek már kevésbé megfelelő központi alak” — hangzik a summázat. S a recenzió: Csetri Lajos ötletgazdag, kiegyensúlyozott, európai látókörű monográfiája egy sokat és olykor egyoldalúan minősített korszak újszerű rajzát adja, irodalomtörténet-írásunk kiemelkedően fontos darabja ez a mű; vitastílusa példamutató, értelmezései mindig meggondolkoztatóak, tanulságosak. A magam részéről kézikönyvként fogom használni.

Fried István

BÜKY LÁSZLÓ: KÉPALKOTÁS ÉS KÉPRENDSZER FÜST MILÁN ÉS KARINTHY FRIGYES KÖLTŐI NYELVÉBEN

Bp. 1989. Akadémiai K. 233 l.

Tudományágak határterületein kényes a járás: több oldalról is figyelhetik a lépéseket. A szemekben ennek során ott leselkedhet a szakterületet féltő gyanakvás — ott készülődhetnek a segítségnyújtásért hálas öröm felvillanásai is. Aki ilyen tájakra indul, az éppúgy föl lehet készülve az interdiszciplinaritásért kijáró elismerésre, mint

annak veszélyére, hogy tevékenységéért a szakszerűtlenség bélyegét fogják majd rástni.

Büky László döntően nyelvészeti-stilisztikai eszközökkel közelít írói életművekhez — pontosabban szólva: Füst Milán nem nagy terjedelmű, ám annál érdekesebb lírai terméséhez. (Karinthyra vonatkozó vizs-